

Titel: Hvad Christus dømmes

Citation: "Hvad Christus dømmes", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K13*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Tonny Aagaard Olesen; Steen Tullberg, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2009 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-hcd-kom-shoot-id27c0d710-3560-4c9b-a66c-dcbfb3d3dd99.pdf> (tilgået 20. juli 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K13

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.
[Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **Juni 1855.** : I kladden (ms. 1; *Pap.* XI 3 B 263,2) findes datoen 5. juni (1855), hvilket er årsdagen for H.L. Martensens indsættelse som biskop over Sjællands stift. *Øieblikket* nr. 2 er dateret 4. juni 1855.

I trykt udgave: Bind 13 side 172 linje 1

◀ **nu først** : dvs. først nu.

I trykt udgave: Bind 13 side 173 linje 2

◀ **Plattenslager-Laug** : forening af småsvindlende personer, der fusker sig til økonomisk vinding.

I trykt udgave: Bind 13 side 173 linje 4

◀ **Firmaet** : dels mærket, signaturen, dels navnet, under hvilket et handelshus driver sine forretninger.

I trykt udgave: Bind 13 side 173 linje 4

◀ **brillante** Forretninger: gode, indbringende.

I trykt udgave: Bind 13 side 173 linje 5

◀ **hvad jeg siger, at det Hele med »Christenhed« er en Criminal-Sag** : Dette fremføres i avisartiklen »En Thesis – kun een eneste«, trykt i *Fædrelandet*, nr. 74, den 28. marts 1855.

I trykt udgave: Bind 13 side 173 linje 10

◀ **at jeg virkelig er, som jeg siger det, et Politie-Talent** : hentyder til avisartiklen »En Thesis – kun een eneste« (173,10), hvori det hedder: »jeg er et i sjelden Grad afgjort Politi-Talent« (SV2 14, 49).

I trykt udgave: Bind 13 side 173 linje 13

◀ **underfundigt** : med listige bagtanker.

I trykt udgave: Bind 13 side 173 linje 15

◀ **Fritænkeren** : if. C. Molbech *Dansk Ordbog* bd. 1-2, Kbh. 1833, ktl. 1032; bd. 1, s. 319, sp. 2: »den, som tænker frit (især om den, der i Religionssager ikke antager Kirkens Lærdomme).«

I trykt udgave: Bind 13 side 173 linje 17

◀ **Fritænkeren er en ærlig Mand, som ligefrem lærer, at Christendom er Digt, Poesie** : hentyder formentlig til den venstrehegelianske religionskritik, der med navne som David Friedrich Strauß (1808-74), Ludwig Feuerbach (1804-72) og Bruno Bauer (1809-82) fik stor udbredelse op gennem 1840'erne, især efter 1848 med fremvoksende socialisme. Den hævdede, at kristendommen var digtning og mytologi.

I trykt udgave: Bind 13 side 173 linje 18

◀ **en Falsknen** : et falskneri, bedrag.

I trykt udgave: Bind 13 side 173 linje 19

◀ **Indbildningskraften** : forestillingsevnen, fantasien.

I trykt udgave: Bind 13 side 173 linje 23

◀ **Forbilledet** : dvs. Kristus som forbillede for efterfølgelse.

I trykt udgave: Bind 13 side 173 linje 24

◀ **reent** : fuldstændigt, helt.

I trykt udgave: Bind 13 side 174 linje 2

◀ **det som 1000 kongelige Embedsmænd ved Eed ere forpligtede paa** : Alle gejstlige var (statslige) embedsmænd, udnævnt af kongen. If. registrene i *Geistlig-statistisk Calender*, udg. af Th. Hertz, Kbh. 1854 [afsluttet den 24. dec. 1853] (jf. ktl. 378, en udgave fra 1848), var der 987 hovedsogne i kongeriget Danmark (dvs. uden hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg) og 916 ansatte præster, herunder biskopper og provster; hertil kom 123 personlige kapellaner. Der sigtes her til præsteløftet, hvorved præsten lover at forkynde i overensstemmelse med NT samt at føre et kristeligt levnet (174,23).

I trykt udgave: Bind 13 side 174 linje 5

◀ **Artiklen mod Biskop Martensen om Biskop Mynster** : sigter til den polemiske avisartikel »Var Biskop Mynster et 'Sandhedsvidne', et af 'de rette Sandhedsvidner' – er *dette Sandhed?*« i *Fædrelandet*, nr. 295, den 18. dec. 1854. – **Biskop Martensen**: Hans Lassen Martensen (1808-84), da. teolog og præst, fra 1840 ekstraordinær og fra 1. sept. 1850 ordinær prof. i teologi ved Københavns Universitet, fra 1845 tillige hofprædikant og i 1847 Ridder af Dannebrog. Han blev den 15. april 1854 udnævnt til J.P. Mynsters efterfølger som biskop over Sjællands Stift og den 5. juni 1854 bispeviet af biskop G.P. Brammer i Vor Frue Kirke i København. – **Biskop Mynster**: Jakob Peter Mynster (1775-1854), da. teolog, præst, forf. og politiker; fra 1834 biskop over Sjællands stift. Han havde været sin tids store prædikant, havde et betydeligt videnskabeligt forfatterskab bag sig, og havde haft sæde i en lang række styrende organer. Efter 1848 klagede han dog ofte over, at positionen som kirkens øverste var blevet stækket, da han blev underlagt en minister. Han havde som en af landets højstrangerende borgere været placeret i 1. klasse, nr. 13 i den borgerlige rangforordning. Han døde den 30. jan. 1854.

I trykt udgave: Bind 13 side 174 linje 16

◀ **sloge de (...) stort paa** : optrådte de hovmodige, førte de sig frem.

I trykt udgave: Bind 13 side 174 linje 18

◀ **det var »en meget for stor Maalestok her blev anlagt« o. s. v.** : sigter til Jens Paludan-Müllers kritiske skrift *Dr. Søren Kierkegaards Angreb paa Biskop Mynsters Eftermæle*, Kbh. 1855, ktl. 2190; averteret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 5, den 6. jan. 1855. Heri angribes gennemgående SKs fordrejede målestok, men det hedder også: »Det er ganske klart, at Dr. S. Kierkegaard mener at anlægge Maalestokken for sin Bedømmelse af den hedengangne Biskop saa høit, at han vil vide sin Kjendelse langt fjernet fra andre Smaafolks; hans Kjendelse er naturligvis en Høiesteretsdom. Men hvor megen Evne, Dr. S. Kierkegaard end i Retning af det Christelige har til at distingvere, og hvor megen Øvelse han end har deri, saa er dog ved denne Leilighed baade Maalestokken, han anlægger, og Dommen, han fælder, lige urigtige, hvad jeg haaber det Efterfølgende skal godtgjøre«, s. 4. Martensen havde i sin avisartikel sagt, at der til at bedømme en mand som J.P. Mynster »udfordres en heelt anden Maalestok end den, af hvilken Dr. S.K. er i Besiddelse«, og videre, at SK sikkert til bedømmelse af egen adfærd vil opfinde en moralsk målestok, som er »langt ophøiet over det almene«, *Berlingske Tidende*, nr. 302, den 28. dec. 1854.

I trykt udgave: Bind 13 side 174 linje 18

◀ **»vor Herre og Frelzers Jesu Christi nye Testamente«** : jf. *Vor Herres og Frelzers Jesu Christi Nye Testament*, Kbh. 1819 (se ktl. 21-33).

I trykt udgave: Bind 13 side 174 linje 21

◀ **eedfæstede Lærere** : Der hentydes til præsteløftet ved præstevielsen, som det beskrives i kap. 11, art. 2 i *Dannemarks og Norges Kirke-Ritual*, Kbh. 1762 [1685] (forkortet *Kirke-Ritualet*), der endnu var gældende på SKs tid. I det fuldstændige præsteløfte, »*Juramentum, quod in timore Domini præstabunt, qvi muneri Ecclesiastico initiabuntur*« (lat. »*Eden, som i frygt for Herren skal aflægges af dem, der skal indvies til et kirkeligt embede*«), hedder det bl.a.: »Ego N.N. juro & in conspectu Dei sanctè testor. (...) / Secundò promitto, me summâ diligentiâ allaboraturum, ut doctrina cœlestis comprehensa scriptis Prophetis & Apostolicis & libris Ecclesiarum Danicarum Symbolicis auditoribus fideliter instilletur, sacramenta ad normam à Christo præscriptam decenter ac devotè administrentur, Disciplina Ecclesiastica diligenter exerceatur, Catechetica doctrina urgeatur; Ceremoniæ in Ecclesia receptæ observentur, nec quidquam contra Constitutiones Ecclesiasticas admittatur« (»Jeg, N. N., sværger og bevidner helligt i ærefrygt for Guds åsyn. (...) / For det andet lover jeg, at jeg med største omhu vil beflitte mig på, at den guddommelige lære, som er indeholdt i de profetiske og apostoliske skrifter og i den danske kirkes symbolske bøger, vil blive forkyndt rent og purt for menigheden, sakramenterne sømmeligt og andægtigt forvaltet efter den måde, Kristus har påbudt, den kirkelige formaning omhyggeligt udøvet og den kateketiske undervisning uafladeligt fastholdt; at de almindeligt antagne ritualer i kirken vil blive overholdt, og intet, der strider mod de kirkelige forordninger, tilladt«), s. 379f. Udtrykket 'de apostoliske skrifter' svarer til NT. Endvidere blev præsterne under ordinationen af biskoppen formanet til, at de »for alle *Ting* beflitte sig paa at være gode Exempler for dennem [deres medkristen og næste] i Omgjængelse [omgang, adfærd, levemåde], i Kierlighed, i Aand, i Tro, i Kydskhed og alle Christelige Dyder«, s. 369.

I trykt udgave: Bind 13 side 174 linje 23

◀ **»Sandhedsvidner** : dvs. præsterne; SK hentyder ironisk til H.L. Martensens brug af udtrykket 'sandhedsvidne', der if. SK er så bredt, at snart sagt enhver præst bliver sandhedsvidne. Jf. Martensen *Prædiken holdt i Christiansborgs Slotskirke paa 5te Søndag efter Hellig Tre Konger, Søndagen før Biskop Dr. Mynsters Jordefærd*, Kbh. 1854, hans artikel: »I Anledning af Dr. S. Kierkegaards Artikel i 'Fædrelandet' Nr. 295« i *Berlingske Tidende* (174,18) og hans »Tale ved Biskopperne Jørgen Hjorth Lautrup's og Hardenach

Otto Conrad Laub's Indvielse« i *Bispevielse i Frue Kirke paa anden Juledag, den 26de December 1854*, Kbh. 1855, der blev averteret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 18, den 22. jan 1855.

I trykt udgave: Bind 13 side 174 linje 23

◀ **Fra det Øieblik indtraadte, som man veed, Taushed** : Biskop H.L. Martensen besvarede SKs angreb i avisartiklen »I Anledning af Dr. S. Kierkegaards Artikel i 'Fædrelandet' Nr. 295« i *Berlingske Tidende* (174,18), men havde da besluttet ikke at svare mere, hvilket han heller ikke gjorde, jf. *Biskop H. Martensens Breve*, udg. af Bjørn Kornerup, bd. 1, Kbh. 1955, hvor Martensen 2. jan. 1855 skriver til sin ven L. Gude: »Det glæder mig, at De finder, at min Artikel mod Kd var et velfortjent Ørefigen. (...) Forresten følger det af sig selv, at jeg ikke skriver mere dennesinde [denne gang, ved denne lejlighed]«, s. 131f. SK havde dog endnu ikke spillet det kort ud, at præsterne var bundet til et løfte; det gjorde han først i avisartiklen »Er dette christelig Gudsdyrkelse eller er det at holde Gud for Nar?« i *Fædrelandet*, nr. 68, den 21. marts 1855, og ofte siden hen.

I trykt udgave: Bind 13 side 174 linje 27

◀ **raske paa det** : fast udtryk: ivrige, fremfusende.

I trykt udgave: Bind 13 side 174 linje 27

◀ **flinke** : dygtige.

I trykt udgave: Bind 13 side 174 linje 28

◀ **det er Overspændthed med hans Idealer, Maalestokken er meget for stor** : hentyder til kritikken af SK for med sit begreb om sandhedsvidnet at anlægge en for høj og alt for ensidig målestok for den kristne (174,18). Jens Paludan-Müller bemærker i *Dr. Søren Kierkegaards Angreb paa Biskop Mynsters Eftermæle* mod SK: »Udvortes Lidelse er slet ikke Kjendemærke paa et Sandhedsvidne, naar Talen, som her, dreier sig om den Maalestok, der skal anlægges for at tage Mærke paa et saadant [dvs. for at forsyne et sådant med et kendetegn]. I den eksisterende Virkelighed, hos den lidende Person, kan der aldrig, uden efter Sandsynlighed, sluttes fra det Ydre til det Indre. Om den, der udvortes lider, lider for Sandhedens Skyld, kan aldrig afgjøres i Henhold til selve den udvortes Lidelse. (...) i sin extreme Ilterhed for Indvorteshed og overspændt Idealitet i christelig Retning arbejder han [dvs. SK] en plump og uchristelig Udvorteshed i Hænderne. (...) Man skulde ikke tale saa let om den udvortes Lidelse, ikke være saa hidsig til at paakalde den for Sandhedens Skyld. Det er ikke godt at anlægge Maalestokken høiere end den, der sender den udvortes Tilskikkelse, selv anlægger den«, s. 17f. Paludan-Müllers skrift blev anonymt anmeldt i *Berlingske Tidende*, nr. 7, den 9. jan. 1855, hvor den begejstrede anmelder gentog ordene om SKs »extreme Ilterhed for Indvorteshed og overspændt Idealitet i christelig Retning«.

I trykt udgave: Bind 13 side 174 linje 30

◀ **saa tause bleve de fra det Øieblik denne Bog og Eeden kom med i Spillet** : I de 2½ mdr. ml. den 21. marts (174,27) og den 5. juni 1855 (172,1) udkom kun en mindre, ubetydelig pjece, nemlig H.N. Holtens prædiken: »Det er fuldbragt,« *Langfredagsprædiken. Dr. S. Kierkegaard helliget i Kjærlighed af N.H.*; den blev averteret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 95, den 25. april 1855. Derudover udkom enkelte artikler i aviser og tidsskrifter, hvoraf SK selv tog til genmæle mod nogle af dem. Se genmælet mod to anonyme forf. i artiklerne »I Anledning af et anonymt Forslag til mig i dette Blads Nr. 79« i *Fædrelandet*, nr. 81, den 7. april 1855, og »Var det rigtigst nu at 'standse med Klemtningen'?« i *Fædrelandet*, nr. 83, den 11. april 1855. Dernæst svaret til provst J. Victor Bloch i »Hvilken grusom Straf!« i *Fædrelandet*, nr. 97, den 27. april 1855; Bloch kunne i øvrigt være anledningen til SKs polemiske bemærkning her, idet han netop i *Berlingske Tidende*, nr. 124, den 1. juni, nr. 125, den 2. juni og nr. 126, den 3. juni 1855, havde udsendt artikler mod SK. Se endelig artiklen »Angaaende en taabelig Vigtighed lige over for mig og den Opfattelse af Christendom, som jeg gjør kjendelig« i *Fædrelandet*, nr. 111, den 15. maj 1855, hvori SK affejer præsten F.L.B. Zeuthen, der i de udkomne artikler i afhandlingen »Aand og Bogstav« i *Ugeskrift for den evangeliske Kirke i Danmark*, nr. 6-7, den 26. jan. 1855, bd. 5, s. 90 anm., og nr. 11-12 (16. feb.), især s. 177-183, havde indlagt passager om SK. Anledningen til at inddrage Zeuthen skyldtes dog en anonym forf. i *Kjøbenhavnsposten*, nr. 109, den 12. maj 1855, der mener, at SK ikke skulle tale så meget om præsternes tavshed, når han end ikke selv havde besvaret fx Zeuthens indvendinger. Zeuthens *Polemiske Breve imod Dr. Søren Kierkegaard*, nr. 1, Kbh. 1855, ktl. 2190, blev averteret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 134, den 13. juni 1855.

I trykt udgave: Bind 13 side 174 linje 31

◀ **i Politie-Forretninger** : i politiets arbejde.

I trykt udgave: Bind 13 side 174 linje 32

◀ **Politie-Agent** : spion for politiet (især det hemmelige politi); civil politibetjent, der tager sig af

opdagelser.

I trykt udgave: Bind 13 side 174 linje 33

◀ **»afgjort Politie-Talent«** : 173,13.

I trykt udgave: Bind 13 side 174 linje 35

◀ **fast** : næsten, nærmest.

I trykt udgave: Bind 13 side 175 linje 1

◀ **tilsidst paatog jeg mig ... Det var i mit eget Navn** : sigter til SKs pjece *Dette skal siges; saa være det da sagt*, der blev averteret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 118, den 24. maj 1855. Hvad, der skal siges, er følgende: *»Hvo [hvem] Du end er, hvilket Dit Liv for resten, min Ven, – ved (hvis Du ellers deeltager i den) at lade være at deeltage i den offentlige Gudsdyrkelse som den nu er (med Paastand paa at være det nye Testamentes Christendom) har Du bestandigt een og en stor Skyld mindre, Du deeltager ikke i at holde Gud for Nar ved at kalde det nye Testamentes Christendom hvad der ikke er det nye Testamentes Christendom«, SKS 13, 115.*

I trykt udgave: Bind 13 side 175 linje 18

◀ **forhærde dem mod** : forhærde sig mod, trodse.

I trykt udgave: Bind 13 side 175 linje 25

◀ **vistnok** : sandelig, helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 13 side 175 linje 26

◀ **de eedfæstede Mænd** : 174,23.

I trykt udgave: Bind 13 side 175 linje 26

◀ **er saa** : forholder sig således.

I trykt udgave: Bind 13 side 175 linje 31

◀ **det forstaaer sig** : indlysende nok.

I trykt udgave: Bind 13 side 175 linje 36

◀ **hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 13 side 176 linje 1

◀ **»Sandhedsvidnernes«** : dvs. præsternes (174,23).

I trykt udgave: Bind 13 side 176 linje 3

◀ **de kongelige Embedsmænd** : dvs. præsterne (174,5).

I trykt udgave: Bind 13 side 176 linje 5

◀ **Ordsproget siger »man skal ikke tale om Strikken i hængt Mands Huus«** : dvs. man skal passe på med at sige noget, der kan støde den, man taler med; ordsproget findes optegnet som nr. 4194 i E. Mau *Dansk Ordsprogs-Skat* bd. 1-2, Kbh. 1879; bd. 1, s. 466; sml. nr. 1291 i N.F.S. Grundtvig *Danske Ordsprog og Mundheld*, Kbh. 1845, ktl. 1549, s. 49.

I trykt udgave: Bind 13 side 176 linje 7

◀ **billig** : rimelig.

I trykt udgave: Bind 13 side 176 linje 10

◀ **forelæst** : oplæst (i andres påhør).

I trykt udgave: Bind 13 side 176 linje 15

◀ **ret** : rigtigt, virkelig.

I trykt udgave: Bind 13 side 176 linje 27

◀ **Matth. 23, 29-33. 29) Vee Eder, I Skriftkloge ... undflye Helvedes Dom?** : Jesu veråb over de skriftkloge og farisæerne er ordret citeret efter NT-1819. – **Øienskalke:** hyklere. – **ihjelslaget:** ihjelslået. – fylder **og:** også. – **kunne I:** kan. – **undflye:** undslippe, undgå.

I trykt udgave: Bind 13 side 177 linje 3

◀ **Luc. 11, 47. 48. 47) Vee Eder! at I bygge Propheternes Grave ... og I bygge deres Grave** : Jesu veråb over de skriftkloge og farisæerne er ordret citeret efter NT-1819.

I trykt udgave: Bind 13 side 177 linje 11

◀ **Det er om denne Art Gudsdyrkelse ... er at lege Christendom** : sigter til SKs første avisartikel, »Var Biskop Mynster et 'Sandhedsvidne', et af 'de rette Sandhedsvidner' – er *dette Sandhed?*« (174,16), hvor det hedder: »Er det Sandhed? Er det at tale saaledes, er det maaskee ogsaa at vidne for Sandhed, og Prof. Martensen ved denne Tale selv traadt i Karakter af Sandhedsvidne, et af de rette Sandhedsvidner? Sandeligen, der er det, som er Christendommen og Christendommens Væsen mere imod end ethvert Kjetteri, ethvert Schisma, mere imod end alle Kjetterier og Schismaer tilsammen, og det er det: at lege Christendom. Men det er – aldeles, aldeles i samme Forstand, som Barnet leger Soldat – at lege Christendom: at tage Farerne bort (christeligt svarer 'Vidne' og 'Fare' til hinanden), istedetfor disse at anbringe Magten (til at være Fare for Andre), Goderne, Fordelene, en yppig Nydelse selv af de fineste Raffinements – og saa at lege den Leg, at Biskop Mynster var Sandhedsvidne, et af de rette Sandhedsvidner, lege den saa frygtelig alvorligt, at man da slet ikke kan standse Legen, men leger den fort ind i Himlen, leger Biskop Mynster med ind i den hellige Kjæde af Sandhedsvidner, som fra Apostlenes Dage strækker sig til vore Tider« (SV2 14, 14f.).

I trykt udgave: Bind 13 side 177 linje 21

◀ **skuffende** : illusorisk, bedragerisk.

I trykt udgave: Bind 13 side 177 linje 27

◀ **Saaledes leger Soldaterne Krig paa Fælled** : sigter til græsningsarealerne Nørre Fælled, Blegdams Fælled og Østre Fælled (nuv. Fælledparken) NØ for Sortedam Sø, hvor både militæret og »Kjøbenhavns Borgervæbning« holdt parader og øvelser.

I trykt udgave: Bind 13 side 177 linje 27

◀ **Intet mindre** : aldeles ikke; lige det modsatte.

I trykt udgave: Bind 13 side 178 linje 1

◀ **Læreren** : dvs. præsten.

I trykt udgave: Bind 13 side 178 linje 1

◀ **det om Forsagelse** : hentyder formentlig til Luk 14,33, hvor Jesus siger til skarerne: »Hver af Eder, som ikke forsager alt det, han haver, kan ikke være min Discipel« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 13 side 178 linje 3

◀ **det at foragte verdslig Titel og Rang** : se fx Jak 4,4: »I utro, ved I ikke, at venskab med verden er fjendskab med Gud? Den, der vil være ven med verden, står som en fjende af Gud.« Se også Matt 6,24, hvor Jesus siger: »Ingen kan tjene to herrer. Han vil enten hade den ene og elske den anden eller holde sig til den ene og ringeagte den anden. I kan ikke tjene både Gud og mammon.« Endvidere fx Joh 5,41-47; 12,43; 1 Thess 2,6.

I trykt udgave: Bind 13 side 178 linje 4

◀ **de Herlige (»Propheterne«) som bleve ihjelslagne** : Udtrykket 'de Herlige' bruges alm. om de martyrer, der i kristendommens første århundreder blev forfulgt og henrettet pga. af deres kristne tro og bekendelse. – »**Propheterne**«: jf. Matt 23,29-33 (177,3) og Luk 11,47 (177,11).

I trykt udgave: Bind 13 side 178 linje 6

◀ **dersom vi havde været i vore Fædres Tid ... pryde deres Gravsteder** : spiller på Matt 23,29-30 (177,3).

I trykt udgave: Bind 13 side 178 linje 7

◀ **som jeg bestandigt, indstændigt og bønligt har foreslaaet det** : SKs krav om, at kirkens øverste biskop på vegne af gejstligheden, men også hver enkelt for sig, må gøre den tilståelse el. indrømmelse, at nutidens kristendom er langt fra den ideale fordring, er fremsat i »Udgiverens Forord« til *Indøvelse i Christendom* (1850), hvor det hedder: »I dette Skrift, hidrørende fra Aaret 1848, er Fordringen til at være Christen af Pseudonymen tvunget op til et Idealitetens Højeste. / Dog siges, fremstilles, høres bør jo Fordringen; der bør, christeligt, ikke slaaes af paa Fordringen, ei heller den forties – istedetfor at gjøre Indrømmelse og Tilstaaelse sig selv betræffende. / Høres bør Fordringen; og jeg forstaaer det Sagte som sagt alene til mig – at jeg maatte lære ikke blot at henflye til 'Naaden', men at henfly til den i Forhold til Benyttelsen af 'Naaden'«, SKS 12, 15. Fordringen gentages i SKs avisartikler i *Fædrelandet* under kirkestriden, nemlig i »Var Biskop Mynster et 'Sandhedsvidne' et af 'de rette Sandhedsvidner' er dette Sandhed?« (18. dec. 1854), »Derved bliver det!« (30. dec. 1854) og »Ved Biskop Mynsters Død« (20. marts 1855), hvor anledningen er, at biskop Mynster (174,16) aldrig gjorde denne tilståelse, om end han godt kendte fordringen (jf. SV2 14, 12, 23 og 37); i »Den religieuse Tilstand« (26. marts) og »Hvad jeg vil?« hvor tilståelsen sættes alment frem (jf. SV2 14, 47 og 58); og endelig i »Til det nye Oplag af 'Indøvelse i Christendom'« (16. maj), hvor SK tilbagekalder sin fordring – og dermed sin forsonende holdning (jf. SV2 14, 78f.). – **indstændigt**: indtrængende, inderligt. – **bønligt**: indtrængende.

I trykt udgave: Bind 13 side 178 linje 10

◀ **den Myndige** : sigter til Jesus; sml. fx Matt 7,29, hvor det fortælles, at folket undrede sig, for Jesus havde undervist dem »som den, der havde Myndighed, og ikke som de Skriftkloge« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 13 side 178 linje 18

◀ **han kalder det: Hyklerie** : se fx Matt 23,29 (177,3). Se endvidere Matt 6,2.5.16, hvor Jesus advarer mod at gøre, som hyklerne gør; og Matt 7,5; 15,7; 22,18; 23,13.14.15.23.25.27 og Luk 12,56;13,15, hvor Jesus bruger den direkte tiltale 'I hyklere'. Se også Matt 23,28, hvor Jesus anklager farisæerne og de skriftkloge for indeni at være fulde af hykleri og lovløshed; og Mark 12,15, hvor han gennemskuer farisæernes og herodianernes hykleri; samt Luk 12,1, hvor han advarer folk mod farisæernes hykleri.

I trykt udgave: Bind 13 side 178 linje 20

◀ **han siger (...) han siger ... altsaa: Blod-Skyld** : se Matt 23,29-33 (177,3). – **Blod-Skyld**: bibelsk udtryk: det at være skyldig i drab, også i alm. om en stor brøde, der medfører dødsstraf.

I trykt udgave: Bind 13 side 178 linje 21

◀ **skuffende** : svigefuldt, bedragerisk.

I trykt udgave: Bind 13 side 178 linje 29

◀ **give af vore Penge for at bygge Kirker** : hentydning til de mange indsamlinger – ikke mindst i aviserne – der siden 1853 var iværksat for at få opført en kirke uden for voldene. Grundstenen til Sankt Johannes kirken (ved Sankt Hans torv) blev lagt af kongen i 1856, men kirken åbnedes først i 1861. Fx blev F.W. Trojels pjese *Evigheden, ni Himmelbreve til Dr. Søren Kierkegaard*, Kbh. 1855, averteret i *Adresseavisen*, nr. 272, den 21. nov. 1855, efter titelbladet solgt: »til fordel for Kirken paa Nørrebro«.

I trykt udgave: Bind 13 side 178 linje 34

◀ **ikke knibe paa Præsten** : dvs. ikke være 'fedtede' med at give pengebidrag til præsten.

I trykt udgave: Bind 13 side 178 linje 34

◀ **Det nye Testamente svarer: hvad Du skal, er, Du skal følge Christum efter** : se fx Matt 10,38, hvor Jesus i sin udsendelsestale til de tolv disciple siger: »hvo [den] som ikke tager sit Kors, og følger efter mig, er mig ikke værd« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 13 side 178 linje 35

◀ **lide for Læren** : se fx Matt 5,10-11, hvor Jesus siger: »Salige ere de, som lide Forfølgelse for Retfærdigheds Skyld, thi Himmeriges Rige er deres. Salige ere I, naar man bespottet og forfølger Eder, og taler allehaande [alskens] Ondt imod Eder for min Skyld, og lyver det [dvs. alt det onde, man siger, er løgn]« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 13 side 178 linje 36

◀ **»Eders Fædre sloge dem ihjel ... og samtykke dem«.** Luc. 11, 48 : 177,11.

I trykt udgave: Bind 13 side 179 linje 4

◄ **de næringsdrivende Præsters:** En 'næringsdrivende' var i snæver forstand en, der havde taget borgerskab i en købstad for dér at kunne drive borgerlig næring, dvs. handel, manufaktur, befordring, gæstgiveri o.l. Som embedsmænd var præsterne i princippet lønnet af staten. De modtog dog i vid udstrækning 'accidenser', dvs. vederlag for at forrette kirkelige handlinger som brudevielse, barnedåb, konfirmation og begravelse. Desuden havde borgerne i købstæderne pligt til at yde præsten et pålignet beløb, kaldt 'præstepenge', mens bønderne i landsognene tilsvarende skulle betale præsten en vis procentdel af deres animalske produkter og især af deres korn, kaldt 'tiende'. Størrelsen af denne betaling blev fastsat af Kirke- og Undervisningsministeriet. På kirkens højtidsdage kunne menighedens medlemmer betale deres præst en frivillig pengegave, kaldt 'offer'. I øvrigt modtog præsterne i købstæderne en huslejegodtgørelse, mens præsterne på landet havde indtægter fra de dem tillagte jorder og gårde. Alt taget i betragtning havde de københavnske præster en større indtjening end præsterne i provinsen; men generelt set varierede indtægterne meget fra embede til embede, ligesom de jorder, der hørte til præstegårdene, varierede i omfang og bonitet fra sogn til sogn. En komplet oversigt findes i Bloch Suhr *Kaldslexicon, omfattende en Beskrivelse over alle danske geistlige Embeder i alfabetsk Orden*, Kbh. 1851, ktl. 379.

I trykt udgave: Bind 13 side 179 linje 6

◄ **det naturlige Menneske** : det blot jordiske, dvs. sanselige og fornuftige, men ikke åndelige menneske. Sml. 1 Kor 2,14, hvor Paulus skriver: »Men det naturlige Menneske forstaaer intet af Guds Aand, det er ham en Daarlighed [tåbelighed], og han kan det ikke kiende, thi det skal dømmes aandeligen«, *Biblia, det er: den gandske Hellige Skriftes Bøger, efter den Aaret 1699 udgangne Huus- og Reyse-Bibel*, Kbh. 1802. Denne oversættelse følger Luthers, som gengiver udtrykket tilsvarende med »der natürliche Mensch«, se *Die Bibel, oder die ganze Heilige Schrift des alten und neuen Testaments, nach der deutschen Uebersetzung D. Martin Luthers. Mit einer Vorrede vom Prälaten Dr. Hüffel*, Karlsruhe og Leipzig 1836, ktl. 3, hvorimod NT-1819 har »det sandselige Menneske«.

I trykt udgave: Bind 13 side 179 linje 12

◄ **ret** : fuldstændig, akkurat.

I trykt udgave: Bind 13 side 179 linje 13

◄ **er ikke saa** : forholder sig ikke således.

I trykt udgave: Bind 13 side 179 linje 14

◄ **de Søgnedage** : hverdagene.

I trykt udgave: Bind 13 side 179 linje 15

◄ **Menigheden vilde han vel dømme om, som fordem: de ere vildledte** : hentyder formentlig til Matt 15,14, hvor Jesus siger om farisæerne: »Lader dem fare, Blinde ere Blindes Veiledere; men naar en Blind leder en Blind, da falde de begge i Graven« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 13 side 180 linje 2

◄ **»i lange Klæder«** : sigter til Mark 12,38, hvor Jesus på tempelpladsen advarer den store folkeskare mod de skriftkloge: »Og han sagde til dem i sin Underviisning: tager Eder vare [i agt] for de Skriftkloge, som gjerne gaae i lange Klæder og lade sig hilse paa Torvene« (NT-1819). Se også Luk 20,46, hvor det hedder: »Vogter Eder for de Skriftkloge, som gjerne gaae omkring i lange Klæder, og lade sig gjerne hilse paa Torvene, og ville [vil] gjerne have de fornemmeste Sæder i Synagogerne, og sidde øverst tilbords ved Nadverne« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 13 side 180 linje 3

◄ **Kjøbmændene ... der have forvandlet Guds Huus ... til en Fjællebod** : hentyder til beretningen om tempelrensningen i Matt 21,12-13: »Jesus gik ind i Guds Tempel, og uddrev alle dem, som solgte og købte i Templet, og omstødte Vexelerernes Borde og Duekræmmernes Stole. Og han sagde til dem: der er skrevet: mit Huus skal kaldes et Bedehuus, men I have gjort det til en Røverkule« (NT-1819). – **Røverkule:** hule, hvori røvere holder til; tilholdssted for røvere. – **Fjællebod:** bod af fjæle (brædder) opstillet på markeder o.l. til forevisning af gøgl.

I trykt udgave: Bind 13 side 180 linje 4

◄ **»I Hyklere, I Slanger, I Øgle-Unger«** : frit citat fra Matt 23,33 (177,3); Jesus kalder også de skriftkloge for hyklere (178,20).

I trykt udgave: Bind 13 side 180 linje 5

◀ **han vilde vel som fordem danne en Svøbe af Snorer, for at jage dem ud af Templet** : sigter til beretningen i Joh 2,13-17 om tempelrensningen, hvor det fortælles, at Jesus »gjorde en Svøbe af Snorer [piske af reb], og drev dem alle ud af Templet, tilligemed Faarene og Øxnene [okserne, kreaturerne], og spredte Vexelerernes Penninge, og omstødte Bordene«, v. 15 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 13 side 180 linje 6

◀ **forskyldte jeg** : gjorde jeg mig skyldig i.

I trykt udgave: Bind 13 side 180 linje 10

◀ **grueligste** : dels: allerstørste, dels: mest rædsomme, frygteligste.

I trykt udgave: Bind 13 side 180 linje 10

◀ **simpelt** : tarveligt, 'lavt'.

I trykt udgave: Bind 13 side 180 linje 14

◀ idel **Godmand**: egl. hovedpersonen i K.T. Thiemes børnebog *Godmand eller den danske Børneven* [ty. 1789, da. 1798 og flere gange senere]; en overdreven brav, hjertelig og tåbelig mand.

I trykt udgave: Bind 13 side 180 linje 23

◀ **at Tallerkenen kan gaa omkring under Talen** : formentlig allusion til de såkaldte tavlepenge, der blev indsamlet under gudstjenesten derved, at en tavle, dvs. en skuffeformet træplade på et skaft, blev båret rundt for at indsamle pengebidrag til de fattige og nødlidende. Denne aktivitet foregik altid under præstens prædiken, og da der ofte gik flere tavler rundt til forskellige formål, virkede det forstyrrende på den andagtssøgende. Alligevel blev tavleombæringen først afskaffet i 1877.

I trykt udgave: Bind 13 side 180 linje 23

◀ **spytte godt i Bøssen** : fast udtryk: punge ud.

I trykt udgave: Bind 13 side 180 linje 25

◀ **Menneske-Frygt** : frygt for de andre menneskers mening og dom.

I trykt udgave: Bind 13 side 180 linje 26

◀ **I havde, som det jo ogsaa skete, skjult ladet Folket gjøre det** : sigter til Matt 27,20, hvor ypperstepræsterne og de ældste overtaler folkeskarerne til at få Jesus henrettet; sml. Matt 27,25.

I trykt udgave: Bind 13 side 180 linje 33

◀ **hvad der er skjult bliver dog aabenbart** : spiller på Matt 10,26, hvor Jesus siger til disciplene: »Intet er skjult, som jo [ikke] skal aabenbares« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 13 side 180 linje 35